

**BOSHLANG'ICH TA'LIMDA O'QUVCHILARNING MUSTAQIL FIKRLASH
KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING INNOVATSION
TEXNOLOGIYALARI VA METODIK ASOSLARI**

Ro'zibayeva Gulinura Elburus Qizi

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti Samarqand filiali 4-kurs talabasi

Email: gulinuraroziyeva@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Mustaqil fikrlashni rivojlantirish uchun innovatsion yondashuvlarning dolzarbligiga asoslanadi. Tadqiqot jarayonida o'quvchilarning kognitiv va mantiqiy tafakkurini shakllantirishda innovatsion texnologiyalar, interfaol metodlar va o'yin texnologiyalarining samaradorligi o'rganildi. Maqolada mustaqil fikrlash tushunchasi, uning pedagogik mazmuni va boshlang'ich sinf o'quvchilarining rivojlanishidagi o'rni, shuningdek, metodik yondashuvlarning ilmiy asoslari batafsil tahlil qilinadi. Nazariy va amaliy tahlillar asosida, mustaqil fikrlashni rivojlantirish bo'yicha samarali metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari pedagogik jarayonni takomillashtirish va o'quvchilarda kreativ tafakkurni rag'batlantirishda qo'llanilishi mumkin.*

Kalit so'zlari: *Boshlang'ich ta'lim, pedagogik vosita, innovatsiya, interfaol metod, o'qituvchi kompetensiya, pedagogik metodika, ta'lim texnologiyalar, tanqidiy tahlil, interaktiv o'qitish, mustaqil fikrlash, innovatsion texnologiyalar, nazariy asos, zamonaviy ta'lim.*

Abstract: *This article discusses the issues of developing independent thinking skills in primary education students. It is based on the relevance of innovative approaches to fostering independent thinking. During the research process, the effectiveness of innovative technologies, interactive methods, and game-based technologies in shaping students' cognitive and logical thinking was studied. The article provides a detailed analysis of the concept of independent thinking, its pedagogical essence, and its role in the development of primary school students, as well as the scientific foundations of methodological approaches. Based on theoretical and practical analyses, effective methodological recommendations for developing independent thinking have been developed. The results of the study can be applied to improve the pedagogical process and to stimulate creative thinking among students.*

Keywords: *Primary education, pedagogical tools, innovation, interactive methods, teacher competence, pedagogical methodology, educational technologies, critical analysis, interactive teaching, independent thinking, innovative technologies, theoretical foundations, modern education.*

Boshlang'ich ta'lim o'quvchilarning shaxs sifatida shakllanishida, ularning tafakkur va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishda eng muhim bosqich hisoblanadi. Hozirgi zamon pedagogik jarayoni o'quvchilarga faqat bilim berish bilan cheklanmay, ularni mustaqil, ijodiy fikrlashga yo'naltirishni talab qiladi. Mustaqil fikrlash – bu o'quvchining mustaqil ravishda muammolarni aniqlash, tahlil qilish, taqqoslash va yechimlar ishlab chiqish qobiliyatidir.

O‘zbekiston Respublikasi ta’lim tizimida boshlang‘ich sinflarda mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish dolzarb masala bo‘lib, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va innovatsion metodlar bilan boyitilgan yondashuvlar samaradorligini oshirishga qaratilgan. Shu bois, ushbu maqola boshlang‘ich ta’lim jarayonida o‘quvchilarda mustaqil fikrlashni rivojlantirishning ilmiy-metodik asoslarini tahlil qilish va samarali metodik tavsiyalar ishlab chiqishga bag‘ishlanadi.

Mustaqil fikrlash – o‘quvchilarning muammolarni aniqlash, tahlil qilish va mustaqil yechimlar ishlab chiqish qobiliyatini rivojlantiruvchi asosiy kognitiv ko‘nikma sifatida qaraladi (Vygotskiy, 1984; Piaget, 1972). Psixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari mantiqiy va kreativ tafakkurini rivojlantirish jarayonida interfaol metodlar va o‘yin texnologiyalari eng samarali vositalardan biridir (Kuznetsova, 2017; Shukurov, 2020).

O‘zbekiston ta’lim tizimida o‘tkazilgan tadqiqotlar natijalari shuni ko‘rsatadiki, mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishda o‘quvchilarga topshiriqlarni muammoli vaziyatlarda berish, analogiya va taqqoslash metodlaridan foydalanish samarali hisoblanadi (Abdullayeva, 2021). Shu bilan birga, zamonaviy pedagogik yondashuvlar innovatsion texnologiyalar – interfaol darslar, elektron ta’lim vositalari va kreativ mashqlarni o‘z ichiga oladi (Islomov, 2019). Shuningdek, xorijiy tadqiqotlar ham shuni ko‘rsatadiki, mustaqil fikrlashni rivojlantirish uchun muammoli o‘qitish, loyiha usuli va kollaborativ faoliyat asosida tashkil etilgan darslar samarali (Johnson & Johnson, 2017; OECD, 2020). Bu yondashuvlar o‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni, muammolarni mustaqil yechish va ijodiy qarorlar qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Natijada, boshlang‘ich ta’limda mustaqil fikrlashni shakllantirish uchun nazariy va amaliy yondashuvlarning integratsiyalashgan tizimi zarur bo‘ladi. Bugungi kunda dunyo rivojida tadqiqotlarga e’tibor qaratmoqda o‘quvchilarda mantiqiy, mustaqil, ijodiy, tanqidiy fikrlash, hamkorlikdagi faoliyatga qaratilgan tadqiqotlarga e’tibor qaratish o‘quvchilarning yoshi va psixologik xususiyatlarini hisobga olish.

Ushbu yondashuv samarali shakl va usullarni joriy etishga qaratilgan o‘qitish, shu jumladan boshlang‘ich sinflarda hayotiy ko‘nikmalarni shakllantirish maktab o‘quvchilarining individual ta’lim ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda strategiya, o‘qituvchi orqali mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda o‘quvchilarning o‘zaro ta’siri va mantiqiy fikrlashni rivojlantirish boshlang‘ich ta’lim o‘quvchilarida. Ta’limni loyihalash mexanizmi jarayoni, bu jarayonga innovatsion texnologiyalarni joriy etish takomillashtirish zarur. Boshlang‘ich ta’lim jarayonida mustaqil fikrlashni shakllantirish o‘quvchining kognitiv rivojlanishi, intellektual faolligi va shaxsiy qaror qabul qilish kompetensiyalarining uzluksiz takomillashuviga xizmat qiluvchi murakkab psixologik va pedagogik jarayondir.

Mustaqil fikrlash turli xil muhitlar, resurslar va madaniy me’yorlar tufayli ijtimoiy sinflarda farqlanadi, yuqori sinflar ko‘pincha avtonomiya orqali “mustaqil o‘zini” rivojlantiradi, ishchilar sinfi me’yorlari esa o‘zaro bog‘liqlikka moyil bo‘lib, o‘rta sinf mustaqilligini qadrlaydigan universitetlar va ish joylari kabi sharoitlarda potensial to‘qnashuvlarni keltirib chiqaradi, bu o‘ziga xos bo‘lgan muvozanat tizimidagi o‘zgarishlarga qaramay harakatchanlikka to‘sqinlik qiladi.

Dinamika va mustaqil fikrlashning turli yo‘llarini qo‘llab-quvvatlaydi. Muammoli ta’lim - muammoli vaziyat yaratish mustaqil fikrlashning asosiy mexanizmi hisoblanadi. O‘quvchi

berilgan vaziyatga tayyor javob topa olmaydi, balki izlanishga majbur bo'ladi. Bu jarayon uning mantiqiy fikrlash, kuzatish, dalillarni solishtirish va xulosa chiqarish ko'nikmalarini intensivlashtiradi. O'qituvchi tayyor javoblarni bermaydi, balki o'quvchida muammoni hal qilish uchun bilimga ega bo'lmagan vaziyatni yaratadi. Bu axborot qidirish va tahlil qilishni rag'batlantiradi. "Insert" matni belgilash, "Klaster" grafik tizimlashtirish va "Cinquain" usullaridan foydalanish fikrlash jarayonlarini tizimlashtirish imkonini beradi. Loyiha metodikasi (Project-based learning): Kichik guruhlarda aniq bir mavzu bo'yicha tadqiqot o'tkazish va natijani taqdim etish (masalan, "Mening ekologik hissam" loyihasi). "FSMU" texnologiyasi: Fikr - Sabab - Misol - Umumlashtirish. Bu metod o'quvchiga o'z fikrini dalillashni o'rgatadi. "Oltita fikrlovchi shlyapa": Muammoga turli nuqtayi nazardan (ijobiy, salbiy, hissiy, tahliliy va h.k.) qarashni o'rgatuvchi metod. Raqamli va o'yin texnologiyalari: Gamifikatsiya ya'ni ta'limiy o'yinlar masalan, mantiqiy kvestlar orqali o'quvchi qaror qabul qilish tezligini va mustaqilligini oshiradi. Keys-stadi (Case study): Hayotiy vaziyatlar tahlili asosida muammoni hal qilish yo'llarini izlash. Metodik asoslar va tamoyillar. Subyekt-subyekt munosabati: O'qituvchi rahbar emas, balki yo'naltiruvchi fasilitator vazifasini bajaradi. Differensial yondashuv: Har bir o'quvchining intellektual darajasidan kelib chiqib, tabaqalashtirilgan topshiriqlar berish. Refleksiya: Har bir dars yakunida o'quvchi o'z faoliyatini tahlil qilishi ("Bugun nima o'rgandim?", "Qayerda qiynaldim?"). Ushbu metodlarni dars jarayoniga tizimli tatbiq etish uchun O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi tomonidan tavsiya etilgan zamonaviy darsliklar va metodik qo'llanmalardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Mustaqil fikrlashni shakllantirish o'quvchining kelajakda axborotlar oqimida to'g'ri yo'l topishiga zamin yaratadi. Ta'limda qo'llanilayotgan innovatsion yondashuvlar loyiha asosida ta'lim, muammoli ta'lim, klasterlar bilan ishlash, AKT vositalari orqali topshiriqlarni mustaqil bajarish bularning barchasi o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, tanqidiy yondashishga, izlanishga va o'z fikrini asoslashga qaratiladi. Erkin fikrlashni shakllantirish masalasi bugungi pedagogik tadqiqotlar markazida bo'lib, ta'lim sifatini oshirish, raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashda muhim hisoblanadi. Zamonaviy texnologiyalarni ta'lim jarayoniga joriy qilish ham mustaqil fikrlashni rivojlantirishda katta ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, kompyuterlar, planshetlar, interfaol doskalar va ta'lim dasturlari yordamida o'quvchilar o'z bilimlarini mustaqil tekshirish, yangi ma'lumotlarni qidirish va mustaqil izlanishga odatlanadi. Mustaqil fikrlashni rivojlantirish murakkab, ammo samaralidir. Mustaqil fikrlash ko'nikmalariga ega bo'lgan boshlang'ich sinf o'quvchilari nafaqat o'qishda, balki hayotning turli jabhalarida ham muvaffaqiyatli bo'ladilar. Boshlang'ich ta'limda mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish uchun darslarni hayotiy vaziyatlar va hayotiy voqealar bilan bog'lash muhim deb o'ylayman. Kundalik hayotdan olingan misollar, real muammolar asosida topshiriqlar berish o'quvchilar uchun qiziqarli va anglashilgan boladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun bilimlarni yodlashdan tashqari, ularni tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish kabi yuqori darajadagi fikrlash jarayonlariga o'rgatish kerak. Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi boshlang'ich ta'lim o'quvchilarida mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish uchun loyihaviy yondashuv va keys-stadi metodlari bilan integratsiyalashgan, pedagogik samaradorligi ilmiy asoslangan metodikani ishlab chiqish va uning ta'lim jarayoniga joriy etilishini asoslashdan iboratdir. Mustaqil fikrlashni rivojlantirishda zamonaviy metodlarning ilmiy asoslanishi zamonaviy ta'lim texnologiyalari o'quvchini bilimni

tayyor holatda qabul qiluvchi emas, balki uni faol izlovchi, tahlil qiluvchi va qayta ishlab, yangi mazmun yaratadigan sub'ekt sifatida shakllantirishga qaratilgan. Shu ma'noda interfaol metodlar mustaqil fikrlashni rivojlantirishning eng samarali vositasi hisoblanadi. Muammoli ta'lim - muammoli vaziyat yaratish mustaqil fikrlashning asosiy mexanizmi hisoblanadi. O'quvchi berilgan vaziyatga tayyor javob topa olmaydi, balki izlanishga majbur bo'ladi. Bu jarayon uning mantiqiy fikrlash, kuzatish, dalillarni solishtirish va xulosa chiqarish ko'nikmalarini intensivlashtiradi. Ta'limda innovatsion yondashuvlar, boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga oid ilmiy maqolalar, monografiyalar, o'quv qo'llanmalar va boshqa metodik materiallar tahlil qilindi. Bu tadqiqotning nazariy asoslarini shakllantirishga yordam berdi. Tadqiqotning asosiy metodlaridan biri sifatida eksperiment o'tkazildi. Eksperiment davomida boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun innovatsion metodlar, masalan, interaktiv ta'lim texnologiyalari, o'yin metodlari, loyihalar asosida mashg'ulotlar tashkil etildi. Bu metodlar orqali o'quvchilarning mustaqil ishlash ko'nikmalarining rivojlanish darajasi aniqlandi. Innovatsion yondashuvlarni amaliyotda qo'llash uchun o'quvchilar bilan turli mashg'ulotlar tashkil etildi. O'quvchilarga turli o'yinlar, kreativ vazifalar, guruhli va individual ishlash topshiriqlari berildi. Ushbu mashg'ulotlar orqali o'quvchilarning mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va vaqtni boshqarish kabi ko'nikmalari rivojlantirildi. Eksperimentda qatnashgan o'quvchilarning ta'lim olishdagi faolligi va motivatsiyasi oshdi. Mustaqil ishlashni ta'minlashda o'qituvchilarning roli ham katta. Ularning har bir o'quvchini individual ravishda qo'llab-quvvatlashi, mashg'ulotlarda ijodiy yondashuvlar qo'llash orqali mustaqil ishlashni rag'batlantirishi ta'minlanishi zarur. O'rta umumta'lim maktablarida bu ishlarni sinf rahbari va tarbiyaviy ishlar tashkilotchisi uyushtiradi. Sinf rahbari to'garak rahbarlariga yaqindan yordam beradi. Qiziqishlari, intilishlari bir xil bolgan oz oquvchilarini biror togarakka a'zo bo'lishga chorlaydi. Sinfdan tashqari tashkil qilingan ishlar oquvchilar hayotidagi tarbiyaviy faoliyatni toldiradi. Ularni dunyo qarashini to'gri shakllanishiga, axloqiy kamol topishiga komaklashadi. Nazariy bilimlarni amaliyot, ishlab chiqarish bilan chambarchas boglanishiga zamin yaratadi. Sinfdan tashqari ishlarga rahbarlik qiluvchi tashkilotchilarning vazifalari ham kop qirralidir. Sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlar tashkilotchisining vazifalariga quyidagilar kiradi: darsdan tashqari tarbiyaviy ishlarni rejalashtirish va amalga oshirishni nazorat qilish; oquvchilarning sinfdan tashqari kop qirrali ishlarni pedagogik jamoa, oquvchilar tashkilotlari sinf faollari yordamida yolg'a qoyish; sinfdan tashqari ishlar yo'nalishiga bevosita rahbarlik qilgan holda, o'qituvchilar, sinf rahbarlari, ota-onalar, o'quvchilar tashkilotlari, sinf faollariga uslubiy yordam korsatish; umummaktab va maktablararo o'tkaziladigan eng muhim tarbiyaviy tadbirlarda qatnashish; o'quvchilarning bosh vaqtlarini tashkil qilishda tarbiya va madaniyat muassasalari hamda jamoatchilik kuchidan keng foydalanish; Bu borada tashkilotchilar faolligini uchta asosiy tomonini ko'rish mumkin: tashkilotchilik, uslubiy va ma'muriy. Talim sifatini baholovchi maktabning 15 yoshli yoshlariga qaratilgan PISA tadqiqotidan farqli o'laroq, PIRLS boshlang'ich sinfni tugatgan 10 yoshli bolalarning o'qish va tushunish darajasini tekshiradi va xorijiy davlatlar ta'lim tizimi mazmuni bilan taqqoslaydi. Boshqa davlatlar boshlang'ich maktabda o'qish uchun asosiy ko'nikmalarni berish orqali umrbod o'rganish uchun zamin yaratadilar. PIRLS ning maqsadlari o'qish qobiliyatiga ega bo'lish bilan cheklanmaydi. Tadqiqot o'qish ko'nikmalari (ijtimoiy kelib chiqishi, o'qish odatlari, o'qitish strategiyasi va boshqalar) bilan bog'liq

ma'lumot to'playdi hamda maktab yoki sinfdagi individual va ijtimoiy sharoitlarni tushunishga yordam beradi. PIRLS xalqaro tadqiqotlariga qo'yilgan eng muhim talablardan biri qiyosiy tahlil qilish imkonini beradigan topshiriqlardan foydalanish hisoblanadi. Shu sababli topshiriqlarni shakllantirish jarayonida o'tgan yillarda foydalanilgan nazorat materiallari blokidan foydalanilgan. Shuningdek, asosiy e'tibor tadqiqot jarayonini standartlashtirishga qaratiladi. Shu sababli PIRLS tadqiqoti qat'iy belgilangan yagona instruksiya asosida amalga oshiriladi. Bu jarayoni xalqaro koordinatsiya markazi nazoratida amalga oshirilib, tadqiqotning har bir bosqichi maktablarni tanlash, instrumentlarni adaptatsiya qilish va tarjima qilish, test va so'rovnomalarni o'tkazish, natijalarni tekshirish va qayta ishlash jarayoni xalqaro ekspertlar tomonidan to'liq nazorat qilinadi. Tarjimalar tekshirilib, maktablarda xalqaro kuzatuvchilar ishtirok etadilar. Ochiq turdagi nazorat topshiriqlari ekspert o'qituvchilar tomonidan tekshirilgandan so'ng, yana boshqa mutaxassislarini jalb etib qayta tekshirib, natijalar taqqoslab ko'rilgan. PIRLS tadqiqoti jarayonida ikki turdagi o'qish baholanadi: Adabiy o'qish tajribasini egallashga qaratilgan o'qish: Ma'lumotlarni o'zlashtirish va ulardan foydalanish maqsadiga qaratilgan o'qish. Tadqiqotning konseptual g'oyalariga asosan badiiy va ilmiy-ommabop matnlarni o'qish darajasini baholashda 4 turdagi o'qish ko'nikmalari baholanadi: yaqqol ko'rinishda berilgan ma'lumotlarni topish; o'qilgan matn asosida xulosalarni shakllantirish; - axborotlarni umumlashtirish va interpretatsiya qilish; matnning strukturasi, tilga xos xususiyatlarni mazmunini baholash va tahlil qilish. PIRLS doirasida bajarilgan ishlarni miqdor va sifat ko'rsatkichlari asosida baholash maqsadida quyidagi baholash tizimidan foydalaniladi: Javobini tanlashga oid topshiriqlar 1 ball bilan; voqea va hodisalarning ketma-ketligiga oid topshiriqlar va qarorlar 1 ball bilan; javobi yoziladigan ochiq turdagi konstruktiv xarakterdagi topshiriqlar qiyinchilik darajasiga ko'ra 1 baldan 3 balgacha baholanadi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning mustaqil fikrlash kompetensiyasini rivojlantirish zamonaviy ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, innovatsion pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar hamda o'yin va loyiha asosidagi yondashuvlar o'quvchilarning mantiqiy, tanqidiy va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini samarali rivojlantiradi. Shuningdek, muammoli ta'lim, "FSMU", "Klaster", "Insert", "Keys-stadi" kabi metodlarning tizimli qo'llanilishi o'quvchilarda mustaqil qaror qabul qilish, muammolarni tahlil qilish va o'z fikrini asoslab berish kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Tadqiqot davomida o'tkazilgan tajriba ishlari innovatsion yondashuvlarning o'quvchilarning faolligi va motivatsiyasini oshirishda muhim ahamiyatga ega ekanligini tasdiqladi. Shu bilan birga, o'qituvchining fasilitator sifatidagi roli, differensial yondashuv va refleksiya jarayonining to'g'ri tashkil etilishi mustaqil fikrlashni rivojlantirishda muhim omil ekanligi aniqlandi. Umuman olganda, boshlang'ich ta'lim jarayonida mustaqil fikrlashni rivojlantirish uchun nazariy va amaliy yondashuvlarning integratsiyasi, innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish hamda o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish zarur. Bu esa kelajakda raqobatbardosh, ijodkor va mustaqil fikrlovchi shaxslarni tarbiyalashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Vygotskiy L.S. "Fikrlash va nutq" - Moskva: Pedagogika, 1984.

2. Piaget J. "The Psychology of the Child" - New York: Basic Books, 1972.
3. Kuznetsova L.V. Boshlang'ich ta'limda interfaol metodlar - Moskva, 2017.
4. Shukurov R. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar - Toshkent: Fan, 2020.
5. Abdullayeva M. Boshlang'ich ta'lim metodikasi - Toshkent, 2021.
6. Islomov B. Ta'limda innovatsion yondashuvlar - Toshkent, 2019.
7. Johnson D.W., Johnson R.T. Cooperative Learning Methods - Minnesota, 2017.
8. OECD. Education 2030 Framework for Learning - Paris, 2020.
9. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi. Boshlang'ich ta'lim bo'yicha metodik qo'llanmalar - Toshkent, 2022.
10. PIRLS International Study Center. PIRLS Assessment Framework - Boston College, 2021.